

А. М. Бабенко, доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Одеського державного університету внутрішніх справ

ЗАПОБІГАННЯ ЖОРСТОКОМУ ПОВОДЖЕННЮ З ТВАРИНАМИ ЯК ВИД ПРОЯВУ НАСИЛЬСТВА

Статтю присвячено кримінологічній оцінці окремих статистичних показників жорстокого поводження із тваринами в Україні, а також розгляду головних напрямів його запобігання. Підкреслено, що жорстоке поводження із тваринами – предмет для міждисциплінарних досліджень.

Розглянуто поняття жорстокості та жорстокого поводження. Визначено, що в суспільних науках поняття жорстокості переважно розуміється в нерозривному зв'язку із рисами конкретної особи, її моральними якостями та властивостями. Натомість у кримінальному праві України жорстоке поводження (в основі якого лежить поняття жорстокості) розглядається законодавцем як спосіб вчинення кримінального правопорушення, тобто є елементом об'єктивної сторони кримінально караного діяння. Проаналізовано зміни, що були внесені у 2017 р. до ст. 299 КК України, яка визначає кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з тваринами.

На основі аналізу статистичних даних судових і правоохоронних органів зроблено висновок, що динаміка показників як рівня злочинності, так і рівня судимості, за ст. 299 КК України, є не стабільною. Константовано, що ці показники після 2017 р. мають тенденцію до періодичного зростання.

Проведено короткий аналіз досвіду окремих зарубіжних країн в частині запобігання жорстокому поводженню з тваринами.

Розглянуто систему запобігання жорстокому поводженню з тваринами в Україні із розподілом таких заходів за рівнем на загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні. У межах загальносоціального запобігання можна виокремити соціально-економічні, правові, організаційно-управлінські та культурно-виховні заходи. Спеціально-кримінологічне запобігання запропоновано здійснювати за трьома напрямками: нормативним, організаційно-управлінським, правоохоронним. Визначено, що основою запобігання жорстокому поводженню з тваринами є профілактична робота із конкретною особою.

Ключові слова: жорстокість, тварини, запобігання жорстокому поводженню з тваринами, захист тварин, насильство.

A. M. Babenko Preventing animal cruelty as a form of violence

The article is devoted to the criminological assessment of certain statistical indicators of animal cruelty in Ukraine, as well as to the consideration of the main directions of its prevention. It is emphasized that animal cruelty is a subject for interdisciplinary research.

The concepts of cruelty and cruelty are considered. It is determined that in the social sciences the concept of cruelty is mainly understood in an inseparable connection with the traits of a particular person, his or her moral qualities and properties. Instead, in the criminal law of Ukraine, ill-treatment (which is based on the concept of cruelty) is considered by the legislator as a way of committing a criminal offense, i.e., it is an element of the objective side of a criminal offense.

The author analyzes the amendments and additions made in 2017 to Article 299 of the Criminal Code of Ukraine which defines criminal liability for cruelty to animals.

Based on the analysis of statistical data from judicial and law enforcement authorities, the author concludes that the dynamics of both the crime rate and the conviction rate under Article 299 of the Criminal Code of Ukraine is not stable. It is stated that these indicators after 2017 tend to increase periodically.

A brief analysis of the experience of some foreign countries in terms of preventing cruelty to animals is made.

The article examines the system of prevention of cruelty to animals in Ukraine with the division of such measures by level into general social, special criminological and individual ones. Within the framework of general social prevention, socio-economic, legal, organizational, managerial and cultural and educational measures can be distinguished. It is proposed to carry out special criminological prevention in three areas: regulatory, organizational and managerial, and law enforcement. It is determined that the basis for the prevention of animal cruelty is preventive work with a particular person.

Key words: cruelty, animals, prevention of cruelty to animals, animal protection, violence.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується стратегічним курсом на радикальні соціально-економічні реформи, триває процес демократизації всіх сторін суспільного життя, що неможливий без зміцнення законності та правопорядку, забезпечення надійної охорони конституційних прав і свобод громадян, зокрема й права на сприятливі моральні відносини. Жорстоке поводження з тваринами є одним із засобів руйнування моральності.

Поводження з тваринами – домашніми чи дикими – не завжди відповідає вимогам моральності та моралі, встановленим у суспільстві. Факти жорстокого поведіння з тваринами викликають широкий суспільний резонанс. Це діяння, передбачене ст. 299 Кримінального кодексу України, є суспільно небезпечним, оскільки посягає на основи моральності в суспільстві. Проявлена жорстокість щодо тварин нерідко стає каталізатором для формування злочинної поведінки. Згідно з даними кримінологічних досліджень, більшість осіб, які вчинили різного роду насильницькі кримінальні правопорушення, були схильні до мордування і катування тварин у неповнолітньому віці.

Ефективне кримінально-правове та кримінологічне запобігання кримінальним правопорушенням, що посягають на суспільні відносини у сфері захисту громадського порядку та моральності, вимагає системного і всебічного дослідження організаційних і правових засад запобігання жорстокому поведінню з тваринами. Факти цинічного знущання та фізичного насильства мають негативний вплив на психіку людей, особливо дітей і підлітків, формуючи певні аспекти їхньої моральної поведінки. Такі дії також розглядаються як загроза морально-правовим основам суспільства. Держава зобов'язана захищати представників тваринного світу та забезпечувати гуманне й цивілізоване ставлення до них.

Стан наукового дослідження. Загальнотеоретичні та практичні питання запобігання злочинам проти громадського порядку й моральності, в тому числі, жорстокого поведіння з тваринами, досліджували багато українських і закордонних науковців у сферах кримінального, міжнародного права та кримінології, зокрема: В. І. Борисов, Б. М. Головкін, І. А. Головка, А. О. Данилевський, Н. І. Зубченко, Д. О. Калмиков, С. Г. Кулик, Є. С. Назимко, Ю. В. Орлов, Т. А. Орлова, Я. В. Охота, І. А. Строк, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, О. О. Шуміло й інші.

Метою даної статті є аналіз особливостей жорстокого поведіння з тваринами як виду прояву насильства.

Виклад основного матеріалу. Чинний КК України крім охорони прав і свобод людського суспільства стоїть на захисті домашніх і диких тварин. Це відображено в статті 299, що передбачає кримінальну відповідальність за жорстоке поведіння з тваринами. Цю статтю розміщено в XII «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності». Законодавець визнає не тільки аморальними, а й караними діяння, що спричинили загибель або каліцтво тварин.

У 2017 році нормативне визначення жорстокого поведіння з тваринами було розширено та сформоване як «жорстоке поведіння з тваринами, що належать до хребетних, у тому числі з безпритульними тваринами, порушення правил транспортування тварин, якщо такі дії призвели до тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибелі тварини, нацьковування тварин одна на одну, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, а також пропаганда, публічні заклики до вчинення дій, що мають ознаки жорстокого поведіння з тваринами, поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій» [1].

Відповідно до офіційних статистичних даних у 2015 році було виявлено 70 випадків вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 299 КК України, у 2016 році – 113, у 2017 році – 105, у 2018 році – 184, у 2019 році – 199, у 2020 році – 222, у 2021 році – 203, у 2022 році – 150, у 2023 році – 175, у 2024 році – 189 [2].

Аналіз статистичних даних дає підстави стверджувати, що динаміка показників рівня злочинності за ст. 299 КК України є не стабільною. Однак очевидно, що ці показники після 2017 р. мають тенденцію до зростання, що можна пояснити тим, що після внесення змін та доповнень до ст. 299 КК України латентність таких діянь зменшилася, оскільки вияву та фіксуванню піддалися інші форми об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення.

Жорстокість щодо тварин руйнує моральність і часто породжує інші кримінальні правопорушення. Особи, які мають порушення особистісного розвитку у вигляді органічної психопатії, що формується, психопатоподібного синдрому в рамках органічного ураження головного мозку, патохарактерологічного розвитку чи формування психопатичних рис, психогенного розвитку, у низці випадків виявляють агресивність у різні вікові періоди внаслідок жорстокого поведіння з тваринами [3]. Крім того, дослідники не розмежовують жорстоке поведіння з тваринами та жорстоке поведіння з однолітками, хоча останнє в деяких випадках може мати розумне пояснення [4]. Визначення найефективніших соціально-правових засад запобігання жорстокому поведінню з тваринами потребує вивчення актуальної судової практики, а також досвіду зарубіжних країн у даній сфері з метою визначення закономірностей і тенденцій.

У вітчизняній науці відсутнє уніфіковане визначення поняття жорстокості. Знаходимо визначення цього терміну як: «характеристику особи, що походить від терміна «жорстокий», який описує людину, що проявляє суворість, жорсткість, безжалісність і лютість; безсердечність»; «рису характеру, що виявляється у заподіянні фізичних або моральних страждань іншим людям (групам осіб) та тваринам» [5].

У свою чергу, зазначається, що «жорстокість може бути як метою сама по собі, так і засобом для досягнення певних цілей; морально-психологічною рисою, що протистоїть доброті, душевності та людяності; методом досягнення цілей, зазвичай з корисливих мотивів, тощо» [6, с. 178–179]

Зазвичай факти жорстокого поведіння з тваринами викликають широкий суспільний резонанс, волонтери та зоозахисники докладають зусиль з метою пошуку правопорушників, а також інформують

правоохоронців про виявлені факти. Нерідко винні здійснюють фото- і відеозйомку своїх діянь з метою їхнього подальшого розповсюдження, зокрема й у комерційних цілях. Так, приблизна вартість подібного контенту становить від 18 до 35 доларів США за вбивство миші або кролика, від 180 до 220 доларів США – за катування цуценяти або кошеняти [7, с. 121].

Дослідження досвіду низки зарубіжних країн у сфері запобігання жорстокому поводженню з тваринами дало змогу відзначити ширший підхід до визначення цього поняття. Європейські країни, а також США виокремлюють ширше поняття «animal abuse», що характеризує дискреційне використання тварин у цілях людини, а також «cruelty to animals», що характеризує безпосередньо зоосадизм. Нами проаналізовано кримінальне законодавство значної кількості зарубіжних країн щодо кримінально-правового захисту тварин від жорстокого поводження, переважно країн Європейського Союзу, Північної Америки, а також Азії, за результатами якого слід встановити концептуальну єдність правових засад незалежно від регіону. Як правило, обов'язковою умовою притягнення до кримінальної відповідальності є настання суспільно небезпечних наслідків [8, с. 60]. Відмінності полягають у суворості санкцій щодо винних осіб, а також у повноті переліку діянь, вчинення яких кримінально каране. Однак схожість юридичних прийомів, що лежать в основі конструювання правових норм кримінального законодавства зарубіжних країн, при його аналізі є другорядною, оскільки пріоритетного значення набувають правова природа і зміст заборони, а також особливості криміналізації діянь.

Наприклад, у більшості сучасних розвинених країн кримінальне законодавство передбачає кримінальне переслідування за жорстоке поводження з тваринами (Естонія, Франція, Грузія, Ізраїль, США, Велика Британія, Білорусь, Казахстан, Україна). У низці країн криміналізовано розповсюдження інформаційної продукції (контенту), що містить зображення, відео- та аудіозаписи фактів жорстокого поводження з тваринами (Данія, Австрія, Швеція).

При цьому є країни, законодавство яких не передбачає можливості притягнення до кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з тваринами (Азербайджан, Китай, Болгарія, Таджикистан, Узбекистан, Аргентина, Болгарія, Таджикистан). Дослідження організаційних засад досвіду зарубіжних країн у сфері запобігання жорстокому поводженню з тваринами показує, що фундаментального значення тут набувають інститути громадянського суспільства. Широко поширені об'єднання із запобігання жорстокому поводженню з тваринами (Society for the Prevention of Cruelty to Animals – SPCA).

Примітно, що досить дієвим зарекомендував себе досвід Німеччини. За встановленими правилами даної країни, громадяни при купівлі або взятті вихованця з притулку, зобов'язані останнього чіпувати. Якщо така тварина залишиться на вулиці з будь-яких причин, чи то втече, чи то господар залишить, тварину повернуть господарю та оштрафують за недбале ставлення. У Німеччині широко використовується метод стерилізації, а розведення можливе лише у разі отриманні відповідної ліцензії та оформлення належних документів [9, с. 114].

Наприклад, у 1822 р. у Великобританії ухвалили закон про заборону жорстокого поводження з тваринами, яким регламентували правила утримання великої рогатої худоби, встановили заборону на проведення показових боїв тварин, а також організували систему притулків і ветеринарних лікарень. Нині діє п'ята редакція закону у сфері охорони тварин, якою встановлено додаткову відповідальність власників домашніх тварин [10].

У США основу системи заходів із запобігання жорстокому поводженню з тваринами також становлять інститути громадянського суспільства та громадські ініціативи. Американське товариство із запобігання жорстокому поводженню з тваринами American Society for the Prevention of Cruelty to Animals (ASPCA) утворене у 1866 р. і на даний час має багатий досвід взаємодії з правоохоронними органами [11].

Наприклад, із січня 2014 року ASPCA і Департамент поліції Нью-Йорка (NYPD) працюють спільно з метою виявлення фактів жорстокого поводження з тваринами і надання їм своєчасної допомоги.

Завдяки цій співпраці поліція Нью-Йорка більш ефективно відпрацьовує скарги, що надходять на жорстоке поводження з тваринами, тоді як ASPCA надає допомогу в проведенні необхідних експертиз, лікуванні, облаштуванні притулків для тварин. За підсумками 2019 р. 133 особи були притягнуті поліцією Нью-Йорка до кримінальної відповідальності за вчинення досліджуваного нами діяння. Крім того, ASPCA проводить додаткові освітні курси за розробленими ними програмами для співробітників правоохоронних органів, надає допомогу в розслідуванні таких справ.

Окрім того, існує ціла низка міжнародних договорів, направлених на установлення належного рівня захисту тварин, як-то:

- Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародного перевезення 1968 року [12];
- Європейська конвенція про захист сільськогосподарських тварин 1976 року [13];
- Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі 1979 року [14];
- Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів або в інших наукових цілях 1986 року [15];
- Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин [16];
- Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1992 року [17].

Україна ратифікувала положення Європейської Конвенції про захист домашніх тварин у 2014 р., однак суттєвих змін у даному напрямку законодавство не зазнало. Попри прийняття Закону України «Про захист

тварин від жорстокого поводження», норми юридичної відповідальності, локальні акти, які здійснюють регулювання в цій сфері занизьке, що вимагає комплексного підходу до законодавчого вдосконалення цієї проблеми.

Висновки. Узагальнюючи, зауважимо, що загальносоціальне запобігання жорстокому поводженню з тваринами має здійснюватися на системній основі, яке має включати в себе послідовне впровадження соціально-економічних, правових, організаційно-управлінських, культурно-виховних та інших заходів. Виокремлюючи за головне забезпечення на загальнодержавному та місцевих рівнях контролю за дотриманням стандартів поводження з тваринами і гуманне розв'язання проблеми безпритульних тварин.

На рівні спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, передбаченим ст. 299 КК України, необхідним є удосконалення нормативно-правової бази та приведення нині чинних норм до відповідності із міжнародними та європейськими правовими стандартами у сфері забезпечення належного ставлення до тварин та їх захисту; запровадження відповідних правил поводження з домашніми тваринами в населеному пункті, які мають покликати населення до відповідної поведінки з тваринами, що особливо актуально у сільській місцевості; стимулювання відповідального ставлення до тварин шляхом встановлення певних правил та обмежень щодо розведення та утримання тварин неповнолітніми, мало-забезпеченими тощо особами; впровадження механізмів організаційно-управлінської підтримки притулків для тварин, проведення відповідної роботи правоохоронних структур, контроль притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які порушили правила утримання тварин тощо.

Окремим ефективним напрямком запобігання жорстокому поводженню з тваринами є індивідуальне запобігання, направлене на індивідуальну профілактичну роботу з неповнолітніми, особами, які раніше були судимі за насильницькі кримінальні правопорушення, особами з розладами психіки та поведінки (у межах осудності).

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. Закон від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#top>
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
3. Психологічний словник / за ред. В.І. Войтка. Київ : Вища школа, 1982. 245 с.
4. Охота Я. В. Визначення «жорстокого поводження». *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 372–376.л
5. Жорстокий. Великий сучасний словник (ВТС) української мови. URL: <http://slovopectia.org.ua/93/53398/869891.html>
6. Полтава К.О. Адаптація національного законодавства до міжнародних стандартів у сфері захисту тварин від жорстокого поводження. *Право і суспільство: актуальні питання і перспективи розвитку* : II Міжнародна наукова конференція, м. Полтава, 30 листопада 2017 р. Полтава : ТОВ «Бліц Стайл», 2017. С. 108–111.
7. Miroshnichenko V.S. Some issues of qualification of cruel treatment of animals. *Laws: experience, analysis, practice*. 2011. № 12. pp. 120 – 122.
8. Зубченко Н. І. Міжнародно-правове співробітництво держав у сфері забезпечення добробуту тварин та їх захисту від жорстокого поводження : монографія. Одеса : Фенікс, 2016. 284 с.
9. Пашковська М.В. Правове регулювання в законодавстві України захисту тварин від жорстокого поводження. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3 (108). С. 108–120.
10. Donaldson S., Kymlicka W. *Zoopolis. A political theory of animal rights*. OXFORD University press., 2011. 329 p.
11. Шуміло О.О. Міжнародний і зарубіжний досвід запобігання жорстокому поводженню з тваринами. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 2. С. 349–353.
12. Європейська конвенція про захист тварин під час міжнародного перевезення 1968 року. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.5643.0>
13. Європейська конвенція про захист сільськогосподарських тварин 1976 року. URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?CL=RUS&NT=087>
14. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі 1979 року. URL: <http://ukraine.uapravo.net/data2008/base68/ukr68108.html>
15. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів або в інших наукових цілях 1986 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_137#Text
16. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_136
17. Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a15#Text